
<https://doi.org/10.15407/gpimo2020.01.005>

П.Ф. Гожик, академік НАН України,
доктор геолого-мінералогічних наук, професор, директор
Інститут геологічних наук НАН України,
01601, м. Київ, вул. Олеся Гончара, 55-б
E-mail: gozhik@nas.gov.ua
ORCID 0000-0002-5868-0112

ВИДАТНИЙ ВЧЕНИЙ-ГЕОЛОГ — АКАДЕМІК НАН УКРАЇНИ ЄВГЕН ФЕДОРОВИЧ ШНЮКОВ

Стаття відображає головні віхи наукової діяльності академіка НАН України Є.Ф. Шнюкова. Висвітлено значення його досліджень у вивченні мінералогії Криворізького і Керченського залізорудних басейнів, генезису кіммерійських марганцево-залізних руд і проблеми осадового рудоутворення, його зв'язку з грязьовим вулканізмом. Відмічено роль ювіляра в розвитку морської геології в Україні, організації та керівництві експедиціями в Чорне, Азовське моря, Індійський, Атлантичний та Південний океани, де було започатковано дослідження металогенії дна океану, розроблено рекомендації по вивченню залізо-марганцевих конкрецій та вплив різних факторів на їх утворення. Участь в роботі Комітету ООН з мирного використання дна морів, океанів, міжурядової океанографічної комісії, конгресах, конференціях — безумовно сприяла престижу вітчизняної науки на міжнародному рівні.

Ключові слова: Чорне та Азовське моря, Індійський океан, осадове рудоутворення, грязьовий вулканізм.

26 березня 2020 р. виповнилось 90 років з дня народження видатного вченого-геолога, доктора геолого-мінералогічних наук (1966), професора (1970), академіка НАН України (1982), двічі лауреата Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1989, 2000), заслуженого діяча науки і техніки України (1991) Євгена Федоровича Шнюкова.

Значна частина його творчого життя тісно пов'язана з Інститутом геологічних наук НАН України, де він пройшов шлях від аспіранта (1953—1956) до заступника директора з наукової роботи (1968—1969), а потім впродовж 17 років

Цитування: Гожик П.Ф. Видатний вчений-геолог — академік НАН України Євген Федорович Шнюков. *Геологія і корисні копалини Світового океану*. 2020. 16, № 1: 5—10. <https://doi.org/10.15407/gpimo2020.01.005>

очолював Інститут (1977—1992). Незначний час (1957—1959) він працював молодшим науковим співробітником Інституту мінеральних ресурсів АН УРСР у м. Сімферополі, а також заступником директора з наукової роботи Інституту геохімії і фізики мінералів АН УРСР (нині Інститут геохімії, мінералогії та рудоутворення імені М.П. Семененка НАН України) (1969—1973).

В 1992 році Євген Федорович заснував і по 2018 рік очолював Відділення морської геології та осадового рудоутворення при Національному науково-природничому музеї НАН України, директором якого водночас він працював тридцять років (1978—2008). В 2009 році Відділення

стає самостійною Державною науковою установою НАН України (нині “Центр проблем морської геології, геоєкології і осадового рудоутворення НАН України”), де він продовжує плідно працювати. Наразі це знаний у світі авторитетний центр розвитку започаткованих Євгеном Федоровичем фундаментальних і прикладних напрямів досліджень з морської геології, металогенії, літології та мінералогії.

Перші наукові дослідження з мінералогії Криворізького залізорудного басейну Євген Федорович виконав під керівництвом професора Юрія Юрійовича Юрка. Їх підсумком став захист у 1958 році кандидатської дисертації та публікація у співавторстві першої монографії “Рудні мінерали Криворізької залізорудної полоси” [34].

Згодом наукові інтереси Євгена Федоровича були зосереджені на вивченні Азово-Чорноморської залізорудної провінції, зокрема Керченського залізорудного басейну. Основою його докторської дисертації, успішно захищеної в 1965 р., стали монографії: “Мінералогія залізорудної формації Керченського басейну” [33], “Марганцево-залізні руди Керченського басейну” [19] та “Генезис кіммерійських залізних руд Азово-Чорноморської рудної провінції” [8].

Фундаментальні дослідження осадових залізних руд сприяли визнанню Є.Ф. Шнюкова лідером з проблем осадового рудоутворення і призначення в 1988 році головою робочої групи проекту “Фанерозойські оолітові залізники” та групи по марганцю Міжнародної програми геологічних кореляцій ЮНЕСКО.

Особливе місце в багаторічних дослідженнях Є.Ф. Шнюкова займає проблема грязьового вулканізму, його зв’язку з осадовим рудоутворенням, нафтогазоносністю, формуванням родовищ сірки і ртуті. Результати досліджень опубліковані в оригінальних монографіях “Грязьовий вулканізм і рудоутворення” (1970) і “Грязьові вулкани Керченсько-Таманської області” (1986).

Євген Федорович Шнюков одним із перших в Україні звернув увагу на необхідність розвитку морських геологічних досліджень. Під його керівництвом розпочалося вивчення будови верхньої товщі донних відкладів Азовського й Чорного морів. З його ініціативи обладнано спеціалізоване бурове судно “Геохімік” для досліджень шельфу Азово-Чорноморського басейну, з його борту було пробурено десятки свердловин. Результати цих досліджень відображені у мо-

нографіях “До геології акваторії Азовського моря” [20] і “Геологія Азовського моря” [23].

В 1973 році під керівництвом Є.Ф. Шнюкова розпочато вивчення геології та корисних копалин чорноморського шельфу Болгарії. Спільні українсько-болгарські експедиції супроводжувались бурінням з НДС “Геохімік”. Результати досліджень отримали високу оцінку Державного Комітету Народної республіки Болгарія та Президії АН УРСР. Згодом такі дослідження були розширені на весь чорноморський шельф та материковий схил і проводились в рамках Ради економічної взаємодопомоги країн Варшавського договору. При виконанні цих досліджень яскраво проявився організаторський талант Є.Ф. Шнюкова.

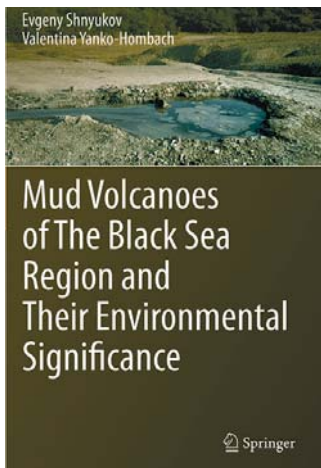
У 1981—1986 рр. вийшла в світ фундаментальна серія праць “Геологія шельфу УРСР” [3—6], за яку Євген Федорович разом зі співавторами був удостоєний звання лауреата Державної премії УРСР у галузі науки і техніки (1989).

Євген Федорович ініціював і очолив Першу та Другу спеціалізовані геолого-геофізичні експедиції в Індійський та Атлантичний океани на НДС “Академік Вернадський”, якими було започатковано вивчення металогенії дна океану і розроблено методичні рекомендації з вивчення залізо-марганцевих конкрецій. Є.Ф. Шнюковим вперше було чітко визначено поняття “поле конкрецій”, окреслено генетичні особливості та промислове значення багат шарових конкреційних утворень і вплив різних факторів на їх формування.

Результати цих досліджень металогенічного спрямування висвітлені в колективних монографіях “Геологія і металогенія північної та екваторіальної частин Індійського океану” [1], “Геологія і металогенія Тропічної Атлантики” [2], “Тропічна Атлантика. Регіон Гвінеї” [7], “Залізо-марганцеві конкреції Індійського океану” [22]. За цикл робіт “Регіональна океанологія: стан середовища і мінерально-сировинні ресурси Атлантичного, Індійського, Південного океанів та їх морів” Євгену Федоровичу у складі групи дослідників у 2000 р. присуджено другу Державну премію України у галузі науки і техніки.

З набуттям Україною незалежності в 90-х роках Євген Федорович приймає активну участь у розробці та реалізації крупних проектів Національної програми досліджень і використання ресурсів Азово-Чорноморського басейну (1993—1997 рр.). В цей важкий період сформувався неформальний колектив фахівців різних напрямків наукових і навчальних установ України, який під керівництвом Євгена Федоровича продовжив подальші дослідження геологічної будови Чорного моря в комплексних геолого-геофізичних експедиціях на НДС “Академік Вернадський” (1992), “Іхтіандр” (1993), “Професор Водяницький” (1994, 2000—2006), “Київ” (1995—1997), “Владимир Паршин” (2007, 2009). Найвагоміші результати цих досліджень узагальнені в низці наукових монографій: “Геологічні дослідження НДС “Київ” у Чорному морі (6-й рейс)” [30], “Палеоострівна дуга півночі Чорного моря” [29], “Геологія, геофізика і гідрографія північного заходу Чорного моря” [9], “Газові факели на дні Чорного моря” [24], “Мінеральні багатства Чорного моря” [11], “Геологічні дослідження Чорного моря” [27], “Геологія континентальної окраїни Чорного моря” [12], “Газовий вулканізм Чорного моря” [13] тощо.

Наукові здобутки Євгена Федоровича Шнюкова у галузі морської геології та досліджень осадових залізних і марганцевих руд широко визнані та відомі світовій науковій громадськості. Він був делегований для участі в роботі Коміте-

ту ООН з мирного використання дна морів і океанів (Женева, 1971; Нью-Йорк, 1972) та Міжурядової океанографічної комісії у Парижі (1985, 1987). Вчений очолював і входив до складу оргкомітетів багатьох конгресів, нарад і симпозіумів українського та міжнародного рівнів, керував школою-семинаром з морської геології для спеціалістів з країн Західної Африки по лінії ЮНЕСКО (Гвінея, 1987). Його активна участь у діяльності міжнародних організацій безсумнівно сприяла престижу Вітчизняної науки на міжнародному рівні.

Євген Федорович — автор низки науково-популярних праць. Особливу популярність серед широкого кола читачів мають книги: “Скарби моря” [31], “Всевладні мінерали” [32], “Півострів скарбів” [21], “Чорне

море” [28], “Світ мінералів” [16], “Катастрофи у Чорному морі” [18], “Скарби і загадки” [26], “Пірати Чорного моря” [25], “Небезпечне Чорне море” [17], “Мінерали і світ” [15], “Камінь ночі” [14], “Мінеральні скарби України” [10] та ін.

Євген Федорович бере активну участь у роботі спеціалізованих учених рад із захисту дисертацій, опонує численні дисертації в нашій країні та за її межами, рецензує і редагує монографії та збірники наукових праць. Він — член редакційних колегій низки геологічних журналів і збірників. Євген Федорович заснував (2005) і впродовж останніх 15 років очолює редакційну колегію журналу “Геологія і корисні копалини Світового океану”. Поряд з принциповою вимогливістю йому, як головному редактору, притаманна доброзичлива толерантність при розгляді рукописів наукових праць на засіданнях редакційної колегії.

Вагомі досягнення Євгена Федоровича Шнюкова належно оцінені державними і міжнародними нагородами: йому двічі присуджено Державну премію УРСР у галузі науки і техніки, він удостоєний багатьох урядових нагород, зокрема, орденів “Знак пошани” (1980) і “За заслуги” III ступеня (2000), нагороджений Почесною грамотою Верховної ради України та іншими відзнаками.

І сьогодні Євген Федорович демонструє приклад сумлінної праці та взірць відповідального ставлення до своїх обов’язків на науковій і науково-організаційній ниві. Своє 90-річчя ювіляр зустрічає у доброму здоров’ї, сповнений духовних сил і творчих задумів на майбутнє. Його перу належить близько тисячі наукових і науково-популярних праць — такий підсумок багатолітньої видавничої діяльності, яка не послаблюється, незважаючи на поважний вік. Про останнє красномовно свідчить об’ємна фундаментальна монографія англійською мовою стосовно грязьового вулканізму Чорного моря, яка нещодавно вийшла з друку у престижному світовому видавництві “Springer” [35].

Євген Федорович залишається таким же хлібосольним, легким в спілкуванні, з хорошим одеським гумором, завжди готовим підтримати і не залишати у біді своїх друзів і колег. Його особисті людські якості користуються глибокою повагою серед наукової громадськості та широкого кола друзів і знайомих. Наукова спільнота тепло і щиро вітає Євгена Федоровича з черговим ювілеєм, бажає доброго здоров’я й довголіття, достатку і нових творчих здобутків в ім’я майбутнього української геологічної науки!

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

1. Геология и металлогения северной и экваториальной частей Индийского океана / Е.Ф. Шнюков, В.И. Старостенко, И.Б. Щербаков и др. Киев: Наук. думка, 1984. 167 с.
2. Геология и металлогения Тропической Атлантики / Е.Ф. Шнюков, В.И. Старостенко, В.В. Плоско и др. Киев: Наук. думка, 1989. 179 с.
3. Геология шельфа УССР: Керченский пролив / Е.Ф. Шнюков, В.М. Аленкин, А.Л. Путь и др. Киев: Наук. думка, 1981. 159 с.
4. Геология шельфа УССР: Литология / Е.Ф. Шнюков, В.И. Мельник, Ю.И. Иноземцев и др. Киев: Наук. думка, 1985. 190 с.
5. Геология шельфа УССР: Среда. История и методика изучения / Е.Ф. Шнюков, В.И. Мельник, Л.И. Митин и др. Киев: Наук. думка, 1982. 176 с.
6. Геология шельфа УССР: Твердые полезные ископаемые / Е.Ф. Шнюков, Ю.И. Иноземцев, В.И. Лялько и др. Киев: Наук. думка, 1983. 200 с.
7. Тропическая Атлантика. Регион Гвинеи / А.А. Безбородов, Н.П. Булгаков, З.П. Бурлакова, Е.Ф. Шнюков и др. Киев: Наук. думка, 1988. 411 с.
8. Шнюков Е.Ф. Генезис киммерийских железных руд Азово-Черноморской рудной провинции. Киев: Наук. думка, 1965. 195 с.
9. Шнюков Е.Ф. и др. Геология, геофизика и гидрография северо-запада Черного моря. Киев, 1998. 185 с.
10. Шнюков Е.Ф., Довгий С.А., Пашенко Е.Ю., Рыбак Е.Н. Минеральные сокровища Украины. Киев: Логос, 2013. 168 с.
11. Шнюков Е.Ф., Зиборов А.П. Минеральные богатства Черного моря. Киев: Карбон, 2004. 274 с.
12. Шнюков Е.Ф., Иванников А.В., Коболев В.П. и др. Геология континентальной окраины Черного моря. Киев: ОМГОР НАН Украины, 2007. 81 с.
13. Шнюков Е.Ф., Коболев В.П., Пасынков А.А. Газовый вулканизм Черного моря. Киев: Логос, 2013. 384 с.
14. Шнюков Е.Ф., Кутний В.А., Рыбак Е.Н. Камень ночи. Киев: ОМГОР НАН Украины, 2009. 64 с.
15. Шнюков Е.Ф. Минералы и мир. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2008. 521 с.
16. Шнюков Е.Ф. Мир минералов. Киев: Наук. думка, 1986. 174 с.
17. Шнюков Е.Ф., Митин Л.И. Опасное Черное море. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2000. 420 с.
18. Шнюков Е.Ф., Митин Л.И., Цемко В.П. Катастрофы в Черном море. Киев: Наук. думка, 1994. 269 с.
19. Шнюков Е.Ф., Науменко П.И. Марганцево-железные руды Керченского бассейна. Симферополь: Крымиздат, 1961. 180 с.
20. Шнюков Е.Ф., Науменко П.И., Орловский Г.Н. и др. К геологии акватории Азовского моря. Киев: Наук. думка, 1968. 80 с.
21. Шнюков Е.Ф., Науменко П.И. Полуостров сокровищ. Симферополь: Таврия, 1973. 55 с.
22. Шнюков Е.Ф., Орловский Г.Н., Клещенко С.А. и др. Железо-марганцевые конкреции Индийского океана. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2001. 329 с.
23. Шнюков Е.Ф., Орловский Г.Н., Усенко В.П. и др. Геология Азовского моря. Киев: Наук. думка, 1974. 248 с.
24. Шнюков Е.Ф., Пасынков С.А., Клещенко С.А., Коболев В.П., Любицкий А.А., Захаров З.Г. Газовые факелы на дне Черного моря. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 1999. 133 с.
25. Шнюков Е.Ф. Пираты Черного моря. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 1995. 144 с.
26. Шнюков Е.Ф. Сокровища и загадки. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 1995. 80 с.
27. Шнюков Е.Ф., Старостенко В.И., Иванников А.В. и др. Геологические исследования Черного моря. Киев: ОМГОР ННПМ НАН Украины, 2006. 164 с.
28. Шнюков Е.Ф., Цемко В.П. Черное море. Киев: Знание, 1985. 48 с.
29. Шнюков Е.Ф., Шнюкова Е.Е., Щербаков И.Б. Палеоостровная дуга севера Черного моря. Киев, 1997. 288 с.
30. Шнюков Е.Ф., Шипцов А.А. Геологические исследования НИС "Киев" в Черном море (6-й рейс). Киев, 1996. 54 с.

31. Шнюков С.Ф., Щириця О.С. Скарби моря. Київ: Знання, 1966. 46 с.
32. Шнюков С.Ф., Щириця О.С. Всеволодні мінерали. Київ: Знання, 1969. 46 с.
33. Юрк Ю.Ю., Шнюков Е.Ф., Лебедев Ю.С., Кириченко О.Н. Минералогия железорудной формации Керченского бассейна. Симферополь: Крымиздат, 1960. 450 с.
34. Юрк Ю.Ю., Шнюков Е.Ф. Рудные минералы Криворожской железорудной полосы. Киев: Изд-во АН УССР, 1958. 101 с.
35. Shnyukov, E., Yanko, V. Mud Volcanoes of The Black Sea Region and Their Environmental Significance. Springer, Switzerland, 2020, 494 p.

Стаття надійшла 18.02.2020

P.F. Gozhik

THE OUTSTANDING SCIENTIST-GEOLOGIST —
ACADEMICIAN OF NAS OF UKRAINE YEVGEN SHNYUKOV

The article presents the main milestones of scientific activity of Ye.F. Shnyukov, academician of NAS of Ukraine. The importance of his research in the study of mineralogy of Kryvyi Rig and Kerch iron ore basins, genesis of Cimmerian manganese iron ores and problems of sedimentary ore formation, its connection with mud volcanism are described. The article notes the role of the jubilee in the development of marine geology in Ukraine and the organization and management of expeditions to the Black, Azov Seas, Indian, Atlantic and Southern Oceans, where the study of ocean floor metallogeny was initiated, and developed recommendations for the study of iron-manganese nodules and the influence of various factors on their formation. Participation in the work of the UN Committee on the Peaceful Uses of the Seas, Oceans, Intergovernmental Oceanographic Commission, congresses, conferences — certainly contributed to the prestige of domestic science at the international level.

Keywords: *Black and Azov seas, sedimentary ore formation, mud volcanism.*